

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 58.092 Лебедев

С. В. ПИДА¹, І. В. КУРОЧКА², В. О. КОЗАК³

МОНОГРАФІЯ З ІСТОРІЇ БІОЛОГІЇ

Григорюк І. П., Богач Є. М. Професор Сергій Лебедев: монографія. — Київ: ЦП «Компринт», 2016. — 283 с. ; портр.

**«Пам'ять – сльоза, як весняна роса,
нею живемо і вдень і вночі»**

Народний вислів

У київському видавництві «Компринт» у 2016 році вийшла друком монографія «Професор Сергій Лебедев». Авторами монографії є відомий український фізіолог рослин, доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік АН Вищої школи України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, премій УААН «За видатні досягнення в аграрній науці», імені М. Г. Холодного АН УРСР, Президентів НАН України, НАН Білорусі, АН Молдови, нагород Ярослава Мудрого та Святого Володимира АН ВШ України в галузі науки і техніки, професор кафедри фізіології, біохімії рослин та біоенергетики Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіП України) Іван Панасович Григорюк і кандидат історичних наук, асистент зазначеної кафедри Єгор Миколайович Богач.

¹**ПИДА Світлана Василівна** – доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри ботаніки та зоології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

²**КУРОЧКА Ірина Володимирівна** – студентка хіміко-біологічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

³**КОЗАК Вікторія Олегівна** – магістрантка хіміко-біологічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Рецензували монографію аспірант професора С.І. Лебедева, доктор біологічних наук, професор, академік НАН України, почесний директор Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України К.М. Ситник, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, академік НАПН України, ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» Міністерства освіти і науки України В.П. Коцур та доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки НУБіП України Міністерства освіти і науки України.

Зауважимо, що фізіологія рослин та вища школа України отримали корисну і цікаву монографію, в якій розкривається на основі численних архівних документів, опублікованих матеріалів і спогадів сучасників життєвий шлях, науково-педагогічна та громадська діяльність професора С.І. Лебедева на теренах України.

На основі опрацьованого великого фактичного матеріалу автори встановили основні періоди творчого шляху, зібрали і ввели до наукового обігу раніше невідомі факти з біографії вченого. У монографії узагальнено основні напрями наукової, педагогічної, і науково-організаційної діяльності Сергія Івановича, зокрема вивчення механізмів підвищення рівня засвоєння фотосинтетично активної радіації (ФАР) для отримання високих врожаїв сільськогосподарських культур. Показано історичну роль С.І. Лебедева як одного з найхаризматичніших організаторів формування фізіології і біохімії рослин. Розкрито його науковий доробок у розбудову аграрної вищої школи та підготовку наукових кадрів для потреб України.

У структурному відношенні монографія містить: основні віхи життя та діяльності С.І. Лебедева, перелік умовних скорочень, передмову, 4 розділи: Розділ 1. Історіографія, джерельна база та методологічна основа дослідження. Розділ 2. Формування С.І. Лебедева як вченого та становлення напряму наукових досліджень. Розділ 3. Організаційна та науково-дослідна діяльність С.І. Лебедева. Розділ 4. Наукова і педагогічна спадщина С.І. Лебедева, підсумок, додатки, список наукових праць С.І. Лебедева, список використаних літературних джерел, що нараховує 356 праць.

Дуже вдало підібрано авторами рисунок на обкладинку монографії. На ньому зображено навчальний корпус №4 Національного університету біоресурсів і природокористування України Міністерства освіти і науки України, який побудований у стилі українського бароко в 1926 – 1933 рр. Саме в зазначеному корпусі впродовж багатьох років працювали завідувач кафедри фізіології і біохімії рослин, доктор біологічних наук, професор, академік і віце-президент Української академії сільськогосподарських наук (УАСГН) С.І. Лебедев, де формувались його професійні якості, а також видатні вчені, професори, академік Всеукраїнська академія наук (ВУАН) Є.П. Вотчал, академік АН БРСР М.К. Малюшицький, І.М. Толмачов та інші.

При наведенні основних віх життя та діяльності С.І. Лебедева виділено два періоди: перший стосується здобуття освіти, а другий – науково-педагогічної та організаторської діяльності.

У передмові наведено цитату з наукових обривів першого президента УАН, академіка АН УРСР В.І. Вернадського «Вся історія науки доводить на кожному кроці, що врешті-решт має рацію учений, який бачить те, що інші вчасно усвідомити та оцінити не в змозі». Вислів Володимира Івановича дуже вдало характеризує доктора біологічних наук, професора, заслуженого діяча наук УРСР, ректора Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова і Української сільськогосподарської академії, завідувача кафедри фізіології і біохімії рослин УСГА Сергій Іванович Лебедев. Він є представником наукової еліти українського народу. Його творчий шлях починався від агронома-дослідника до професора, академіка та віце-президента УАСГН.

Досить обґрунтовано автори мотивують необхідність видання монографії, оскільки актуальною проблемою є всебічне і неупереджене дослідження наукової спадщини відомих учених, які своєю цілеспрямованою працею збагатили аграрну та біологічну науку. Науковий доробок вченого й донині повною мірою не вивчено з урахуванням сучасного розвитку фізіології, біохімії та біотехнології рослин, що й спонукало авторів до написання монографії, в

якій всебічно й аргументовано висвітлено організаційну, науково-дослідну, педагогічну та громадську діяльність професора С.І. Лебедева.

Розділ 1 присвячений встановленню джерельної бази та розробці методологічної основи дослідження. Він включає три підрозділи. У підрозділі 1.1 досить аргументовано розкрито сучасний стан історичних напрацювань щодо предмету дослідження, наведено світлини (М.М. Гришка, Д.К. Зерова, П.А. Власюка, Є.П. Вотчала, К.М. Ситника, Д.Ф. Лихвара, Д.О. Мельничука, В.В. Моргуна, І.П. Григорюка) і праці вчених, що висвітлюють «організаційну діяльність С.І. Лебедева на посаді ректора Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова і Навчальної частини УАСГН; аспекти його наукової діяльності, зокрема з досліджень фотосинтезу рослин; педагогічний талант в сфері підготовки наукових кадрів у галузі сільського господарства». Автори монографії виділяють основні етапи накопичення знань щодо особистості професора С.І. Лебедева. У висновку до підрозділу зазначено, що «на сьогодні немає цілісної наукової праці, у якій було б висвітлено багатогранну творчість, педагогічну і організаційну діяльність С.І. Лебедева». Підрозділ 1.2 присвячений характеристиці джерельної бази дослідження, зокрема «особових (біографічних) документів, архівних матеріалів щодо діяльності професора С.І. Лебедева та установ, де працював учений, його опублікованих праць, періодики». На основі системного аналізу друкованих і неопублікованих джерел щодо життя, науково-педагогічної і організаційної діяльності автори об'єктивно оцінили наукові здобутки вченого і залучили до наукового обігу невідомі та маловідомі факти з його біографії. У підрозділі 1.3 репрезентовано методологічну основу дослідження, зокрема «систему принципів (правил), методів, прийомів, способів і засобів історіографічного пізнання».

Розділ 2 включає два підрозділи. У підрозділі 2.1. «Формування наукового світогляду та становлення С.І. Лебедева як вченого» автори аналізують період, коли власне відбувалось формування його наукового світогляду та становлення як вченого-дослідника і вказують, що «полтавський період, 1923-1928 рр.» є визначальним. На вибір навчального закладу сина вплинув приклад батька Івана Лебедева, який був знаним агрономом. Необхідно зазначити, що серед викладачів Полтавського сільськогосподарського технікуму («згідно постанови ЦВК і РНК УРСР технікуми в Україні до 1931 р. вважались вищими навчальними закладами») були професор В.І. Сазанов – учень таких видатних учених як К.А. Тімірязев та Д.М. Прянишников, Г.С. Оголевець – перший декан сільськогосподарського факультету, ботанік, М.І. Гавриленко - орнітолог, М.М. Самбікін – метеоролог, Д.О. Оглобін – ентомолог, Ф.І. Берглезов – садівник. овочівник та дендролог, О.О. Іллічевський – ґрунтознавець. «Професор В.І. Сазанов блискуче володів теорією і практичними навичками, одночасно обіймав посади директора й завідувача відділу рільництва Полтавської сільськогосподарської дослідної станції (1920-1929), директора Красноградської сільськогосподарської дослідної станції (1923-1925) та викладача технікуму (1924-1929). На агрономічному факультеті він викладав курси «Загальне землеробство» і «Часткове землеробство», започаткував дослідне поле та став його першим завідувачем та керівником «Секції дослідної справи», де співробітники виконували 21 тему». Сергій Іванович Лебедев активно проводив дослідження під керівництвом талановитого вчителя і після успішного закінчення, на той час вже Полтавського сільськогосподарського інституту, як один із кращих випускників, був прийнятий на посаду асистента відділу рільництва, який очолював професор В.І. Сазанов (перший наставник і науковий керівник С.І.Лебедева). Великий вплив також на формування наукового світогляду С.І. Лебедева мали С.П. Кулжинський – засновник і перший директор Носівської сільськогосподарської дослідної станції (другий наставник і науковий керівник Сергія Івановича) та відомий вчений-агрохімік, президент Міжнародного конгресу ґрунтознавців, академік АН УРСР і АН СРСР К.К. Гедройц, який очолював агрономічний відділ зазначеної вище станції.

Підрозділ 2.2. «С.І. Лебедев – послідовник наукової школи академіка ВУАН Є.П. Вотчала» присвячений аналізу наукової діяльності С.І. Лебедева «київського періоду, 1944-1953 і 1959-1980 рр.», який розпочався із переведенням вченого до Києва на посаду завідувача кафедри фізіології і мікробіології рослин УСГА. Автори зазначають, що на утвердження та розвиток наукового напрямку досліджень професора С.І. Лебедева, що стосуються вивчення

фотосинтетичної діяльності рослин суттєво вплинули праці академіка ВУАН, професора Є.П. Вотчала та його учні. С.І. Лебедев тісно співпрацював та товаришував із відомими вченими, талановитими представниками наукової школи Є.П. Вотчала – А.С. Оканенком (фізіолог, біохімік, член-кореспондент АН УРСР, директор Інституту фізіології рослин АН УРСР у 1959-1976 рр.), Х.М. Починком, І.М. Толмачовим і О.М. Кекухом. Професор С.І. Лебедев у своїх працях поглибив і розвинув ідеї Є.П. Вотчала щодо подолання депресії фотосинтезу і підвищення урожайності сільськогосподарських рослин.

Розділ 3 монографії включає чотири підрозділи. Підрозділ 3.1. розкриває внесок С.І. Лебедева у заснування і організацію діяльності Всесоюзного науково-дослідного інституту конопель та становлення галузі коноплярства як науки в 30-х роках ХХ ст. («глухівський період, 1931-1941 рр.»). Підрозділ 3.2 репрезентує наукову діяльність С.І. Лебедева в Інституті ботаніки і Ботанічному саду АН УРСР. Автори зазначають, що «саме переведення на посаду завідувача відділу фізіології рослин Інституту ботаніки стало науковим визнанням високої кваліфікованості С.І. Лебедева. Адже до цього часу відділом керували відомі вчені-біологи: академік ВУАН Є.П. Вотчал (1921-1934 рр.), академіки АН УРСР Любименко (1929-1934) і М.Г. Холодний (1946-1949), професор А.А. Кузьменко (1937-1941)». У 1950 р. на засіданні Вченої ради Інституту ботаніки АН УРСР С.І. Лебедев успішно захистив докторську дисертацію на тему «Физиологическая роль каротина в растении», а 50-і роки ХХ ст. ознаменовані створенням професором наукової школи фізіологів та біохіміків рослин.

Підрозділ 3.3. присвячений «одеському періоду, 1953-1959 рр.» наукової діяльності С.І. Лебедева. У цей період розкрилися лідерські якості організатора науки, талант педагога і вченого, який поєднував глибоку фундаментальність знань із практичною діяльністю. Держава високо оцінила наукові здобутки вченого і його обирають академіком новоствореної УАСГН і її віце-президентом. У підрозділі 3.4 автори аналізують науково-педагогічну та організаційну діяльність С.І. Лебедева на чолі Навчальної частини Української академії сільськогосподарських наук.

У 4 розділі представлено результати наукової і педагогічної спадщини С.І. Лебедева, зокрема, у галузі фотосинтезу рослин (підрозділ 4.1), методичні основи викладання курсу «Фізіологія рослин» (підрозділ 4.2), підготовку науково-педагогічних кадрів та розвиток освіти (підрозділ 4.3, наукову школу (підрозділ 4.4). Професор С.І. Лебедев підготував 65 кандидатів біологічних наук, а його підручники «Фізіологія рослин» і «Фотосинтез» і сьогодні користуються популярністю серед студентів, науковців аграрного та біологічного профілю.

Підсумок завершується словами: «С.І. Лебедев був із когорти найталановитіших організаторів науки і учених-фізіологів й біохіміків рослин, ім'я якого заслуговує на шану нащадків та гідне пантеону славетних українців».

Позитивне враження на читача справляють додатки, в яких представлено світлини із життя і основних досягнень С.І. Лебедева, його співробітників і учнів, карта надходження енергії фотосинтетично активної радіації (ФАР) на території України, таблиці з розрахунком коефіцієнта корисної дії фотосинтезу сільськогосподарських культур і ФАР по областях УРСР.

На завершення зазначимо, що рецензована нами монографічна праця є вагомим внеском у історію біологічної науки сьогодення. Монографія Івана Григорюка, Єгора Богача «Професор Сергій Лебедев» є цінною науковою працею, а її авторам професору Івану Панасовичу Григорюку та кандидату історичних наук Єгору Миколайовичу Богачу побажаємо подальших наукових звершень у біологічній науці та творчих успіхів у підготовці фахівців з біології та аграрної науки на користь держави та українського народу.

С. В. Пыда, І. В. Курочка, В. О. Козак

Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка

МОНОГРАФИЯ С ИСТОРИИ БИОЛОГИИ

Григорюк І. П., Богач Є. М. Профессор Сергей Лебедев : монография. - Киев: ЦП "Компринт" 2016. – 283 с. портр.

В киевском издательстве "Компринт" в 2016 году вышла печатью монография "Профессор Сергей Лебедев". Авторами монографии известен украинский физиолог растений, доктор

биологических наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины, академик АН Высшей школы Украины, заслуженный деятель науки и техники Украины, лауреат Государственной премии Украины в области науки и техники, премий УААН "За выдающиеся достижения в аграрной науке", шимени М. Г. Холодного АНУССР, Президентов НАН Украины, НАН Беларуси, АН Молдовы, наград Ярослава Мудрого и Святого Владимира АН ВШ Украины в области науки и техники, професор кафедры физиологии, биохимии растений и биоэнергетики Национального университета биоресурсов и природопользования Украины (НУБіП Украины) Иван Панасович Григорюк и кандидат исторических наук, асистент отмеченной кафедры Егор Николаевич Богач.

Рецензировали монографию аспирант профессора С.І. Лебедева, доктор биологических наук, профессор, академик НАН Украины, почетный директор Института ботаники им. М.Г. Холодного НАН Украины К.М. Ситник, доктор исторических наук, профессор, заслуженный работник образования Украины, академик НАПН Украины, ректор ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький государственный педагогический университет имени Григория Сковороды" Министерства образования и науки Украины В.П. Коцур и доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедры педагогики НУБіП Украины Министерства образования и науки Украины.

В монографии раскрыто на основе многочисленных архивных документов, опубликованных материалов и воспоминаний современников жизненный путь, научно-педагогическая и общественная деятельность профессора С.І. Лебедева на поприщах Украины. На основе проработанного большого фактического материала авторы установили основные периоды деятельности профессора С.І. Лебедев: полтавский, глуховский, Киевский и одесский, собрали и ввели к научному обращению раньше неизвестные факты и з биографии ученого. В монографии обобщены основные направления научной, педагогической, и научно-организационной деятельности Сергея Ивановича, в частности изучение механизмов повышения уровня усвоения фотосинтетической активной радиации для получения высоких урожаев сельскохозяйственных растений. Показана историческая роль С.І. Лебедева как одного из самых харизматичных организаторов формирования физиологии и биохимии растений. Раскрыта научная наработка в развитие аграрной высшей школы и подготовку научных кадров для потребностей Украины.

S. V. Pyda, I. V. Kurochka, V. O. Kozak

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

MONOGRAPH ON HISTORY OF BIOLOGY

Hryhoriuk I.P., Bohach Ye.M. Professor Serhii Lebediev: monograph.- Kyiv: Komprint, 2016.- 283p.; portr.

In 2016 the Printing House "Komprint" (Kyiv) published the monograph "Professor Serhii Lebediev" authored by two outstanding contemporaries, Ivan Panasovych Hryhoriuk and Yehor Mykolaiovych Bohach. The former is a renowned plant physiologist, Doctor of Biological sciences, Professor, a Corresponding member of National Academy of Sciences of Ukraine, Academician of the Academy of Sciences of Ukraine, Honored Scientist of Ukraine, Laureate of the State Prize of Ukraine in Science and Technology, UAAN Award "For outstanding achievements in agrarian science", M.G. Kholodny Award, numerous Awards of the Presidents of the National Academy of Sciences of Ukraine, National Academy of Sciences of Belarus, Academy of Sciences of Moldova, Yaroslav the Wise and St. Volodymyr Awards of the Academy of Sciences of Ukraine in the field of science and technology, Professor at the Department of Physiology, Biochemistry of Plants and Bioenergy of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. The latter is a candidate of historical sciences working as an assistant at the above mentioned department.

The monograph was reviewed by K.M. Sytnyk, S. Lebediev's former postgraduate student, Doctor of Biological Sciences, Professor, Academician of NAS of Ukraine, Honorary Director of M.G.Kholodny Institute of Botany, V.P.Kotsur, Doctor of Historical Sciences, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Rector of Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhorii Skovoroda. Doctor of pedagogical sciences, Professor, head of the department of pedagogy at National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Based on archival documents, records and memoirs of contemporaries, the monograph presents an in-depth study of S. Lebediev's lifestyle, his research work and teaching practice, as well as his public activities on the territory of Ukraine.

A great amount of data gathered made it possible to define the main stages in the life and work of Professor S. Lebediev, named after regions, namely Poltava, Hlukhiv, Kyiv and Odessa. The authors also discovered little-known facts about the scientist and put them into academic use.

The monograph outlines the core subjects within a wide scope of S. Lebediev's academic work, in particular the study of mechanisms for increasing the level of assimilation of photosynthetically active radiation to boost yields of agricultural crops. Furthermore, it introduces S. Lebediev as one of the most charismatic academicians, a genius in the fields of physiology and plant biochemistry. Last but not least, the monograph defines his crucial role for the development of high school system in terms of agricultural research and training to meet the needs of Ukraine for the highly-qualified workforce.